

FRONT-LINE

Niko Grafenauer

Izbrisi

Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989

V času pesniških avtopoetik je aktualno dejstvo, da vsako srečanje z Grafenauerjevo poezijo implicira tudi srečanje z njegovo teoretsko refleksijo. V avtopoetiki *Kritika in poetika* (1974) se Grafenauer ob ločevanju med tradicionalnim in modernim pesništvom sprašuje tudi o statusu kritika. Iz moderne poezije je izgnana velika ideja ali tema, s čimer propade tudi tradicionalna kritika, ki je temeljila v iskanju smisla in odkrivanju spoznavne razsežnosti literarnega dela. Grafenauer je izbrisal interpretovo privilegirano mesto, trdno oporišče za suvereno presojanje in božansko izrekanje »med ne in da«. Ukinil je literarno »fröhliche Wissenschaft«, kolikor je svojo aksiologijo utemeljevala na kompariranju videza in resnice in s te platoniistične perspektive ocenjevala estetsko vrednost literature. Ko se takó armada interpretov znajde »v tem revnem času«, ji je v zadoščenje le dejstvo, da tudi Grafenauer z interpretacijami slovenskih pesnikov od Murna do Zajca, Tauferja in Zagoričnika vstopa v njene vrste. Grafenauer je torej naše vstopanje v neskončno polje interpretacije problematiziral, ne pa zavrnil, če ni hotel zaiti v paradoks. Izvedel je obrat od kritike, ki je temeljila na znanstveno določenih kriterijih, h kritiki kot poiesis v smislu Heideggrovega zanikanja črte med mišljenjem in pesništvom. Pod vplivom fenomenološke teorije o intencionalnosti literarnega dela Grafenauer trdi, da »moje branje in kritika šele dokazujeta, da pesem dejansko je«, dokazujeta njeno ontično bivanje. Kritiki so aktivni bralci, ki ob moderni poeziji doživljajo le še različna eksistencialna stanja, iz katerih izvira različnost branj — interpretacij. V tem spoznanju nujnosti bodi torej njihova svoboda.

Grafenauerjeva nova pesniška zbirka *Izbrisi* (avtorjeva peta, če ne upoštevamo pesniških knjig za otroke) — kljub njegovi izjavi o neprestanem kritičnem preiskovanju lastne metode — glede na prejšnji zbirki ne vnaša radikalnejših obratov. Epistemološki rez pada v Grafenauerjevi pesniški biografiji med zbirki *Večer pred praznikom* (1962) in *Stiska jezika* (1965) na eni ter *Štukature* (1975) in *Palimpsesti* (1984) na drugi strani. *Štukature* so porušile babilonski stolp eksisten-

cialističnega lirskega subjekta, ki je svoje zadevanje ob svet občutil kot bolečino ali kot omamo. Destrukcija lirskega subjekta v moderni poeziji, ki se je npr. pri Zagoričniku sprevrgla v sintaktično razkrajanje poezije, pri Grafenauerju na videz ni tako radikalna. V *Štukaturah* je ohranil formo klasičnega soneta, izbrisal je vsako neposredno apeliranje na subjekt, ki se strukturira kot pesem, katere material je estetski razpon jezika. Pesem je takó »v estetsko informacijo izoblikovan način biti«. Grafenauer pogojuje lasten preobrat iz ideologije prvih dveh zbirk v moderno poezijo kot »brezsmiselno resničnost« zadnjih z branjem semiotičnih in strukturalističnih teoretskih spisov. Pogojuje pa ga tudi Heideggrov filozofski obrat od bistva k biti. Heidegger razlaga poezijo kot »igro z besedami«, katere »materija je jezik«, »jezik pa je gospodar nad človekom«. V *Palimpsestih* se sklenjena pesniška forma razveže. Grafenauer s tem v pesniški praksi zavrne lastno teorijo, da je sonet glede na obseg najprimernejša oblika izrekanja nove pesniške skušnje. Občutimo lahko ponovno vdiranje lirskega subjekta s tematiziranjem čisto subjektivne skušnje — erotičnosti, čeprav je mistificirana in prikrita. Zaključna elegija *Palimpsestov Črngrób* je hkrati tudi prva pesem najnovejše zbirke — *Izbrisov* — v stilu hölderlinovskega vračanja na začetek. V ozadju se skriva Heraklitova misel, da sta začetek in konec sveta na obodu združena, misel, ki v Heideggrovi »zgodovini biti« dobi razpon med Sein und Zeit. Grafenauer v *Izbrisih* sledi temu razponu izrekanja zlasti v elegiji *Otok*, ko časovni zdaj umešča »med večnim zmeraj in ničelnim nikoli« in »kjer so siamske postave mrtvih z živimi v istem lediščnem hipu«. Neizrekljivost molka in smrti, ki jo nakazujejo sintagme »molk pomrmrava za obzorjem«, »metežno pobliskavanje pomenov«, »izluženi pomeni na koncih misli« in »z večno razprtimi pomeni besed«, nas ponovno povrne k zavesti o »stiski jezika«. Grafenauer jo rešuje z u-pesnjevanjem hkratnosti obeh Jakobsonovih ravni: paradigmatske in sintagmatske, s hkratnostjo metafore in metonimije. Na ta način nastaja vrsta novih besednih sintagem o »heraldični duši«, »spermatoceličnem vzbuhi neizrekljivega«; s »Prokninim jezikom, izrezanim iz črnih ust obtoževanja« pa se naveže na grško mitologijo. Odločitev o tem, ali je zamenjava Prokne s sestro Filomelo, ki sicer nastopa v vseh variantah tega grškega mita, avtorjeva nezavedna napaka ali pa gre za poskus kreativnega preoblikovanja mit-skih vsebin, za svobodno metaforo, pesnik prepušča bralcu.

Forma elegije (*Izbrisi* so namreč zbirka desetih elegij) povrne vpraševanje po objektu elegijskega pisanja kljub širokemu razponu tem in formalni svobodi, ki jo dobi moderna elegija (z Rilkejevimi *Devin-skimi elegijami*), kar pogojuje Grafenauerjev obrat k realnosti. Kot pravi pesnik, je ta resničnost »še golejša kot gola«, reference nanjo so čisto neposredne, npr. pobjoj ljudi pri Črngróbu, Černobil ali samomorilska smrt pesnika Paula Celana v Seni. Zastavlja si vprašanje o

svetosti mrtvih in poseže na področje, ki ga je Heidegger zaradi »fasciniranosti z neposredno, grobo močjo« (Hribar) prezrl. Ali gre pri Grafenauerju s tem za odmik od Heideggrove filozofije in pristajanje na pozicijah subjektive občečloveške prizadetosti? Morda bo na to vprašanje v kakšnem novem teoretskem spisu odgovoril pesnik sam, čeprav sicer zanika avtointerpretativno prakso in govori le »o razkrivanju lastne pesniške tehnologije« po zgledu Enzensbergerjevega eseja *Nastanek pesmi*.

Slovenski »poeta doctus« je neukemu slovenskemu bralcu na koncu zbirke namenil nekaj opomb k svojim pesmim, kjer z »racionalno« razlago in z navedbo referenc olajšuje »razumevanje« svojih elegij. Temu racionalističnemu pristopu k poeziji pa se v svoji teoriji sam najbolj upira. Prihaja do paradoksalnega stanja, ker je očitno preveč dobesedno sprejel nase Kermaunerjevo elitistično misel, da lahko Grafenauerja berejo le tisti, ki so po intelektualni lestvici hierarhije bralcev prilezli najvišje.

Ignacija Fridl